

ABSTRACT

The Saint James' Way - the First European Cultural Route

by Chotiros Kovithvattanaphong

In 1987 the European Council declared the *Saint James' Way* to be the first European Cultural Route. Considered from the historical, religious, and artistic point of view through the last millennium, the way to Santiago de Compostela, in Spain, indeed represented a type of European spirit towards a cultural unification. Now in the 21st century, this route is still very much alive and taken not only by Europeans but also by travellers from around the world. It remains to be one of the most significant cultural route, a world-heritage route of Europe. This article is an attempt to point out the historical, religious and cultural circumstances, from the 9th century to modern times on, that turned Santiago de Compostela into <the lighthouse of the universe>, the centre from which evolved all other aspects of European societies.

The alleged discovery of Santiago's relics (Saint James in English) during the 9th century in the Spanish province of Galicia, happened at the crucial moment in the history of Spain. The Moor, since the 8th century, had invaded the country and established their caliphate that extended from northern Africa to more than three-fourths of the Iberia peninsula. Their domination would last till the end of the 15th century. The legend of the miraculous apparition of Santiago who fought side by side with the Spaniards against the Moor, in 844 at the battle of Clavijo, came in time to awaken the hope and the spirit of the Christian communities. The Spanish catholic kings instantly proclaimed Santiago the saint patron of Spain and thereafter the Saint was called Santiago- El Matamore (the Moor-slayer). Three churches were promptly built on the spot

where the Saint relics had been found. In 1075, a huge basilica rose from the grounds of Compostela. It was to become the cathedral that enshrines the Holy relics and the destination of all pilgrims.

Through out the Middle Age, the number of pilgrims to Santiago increased unceasingly, in spite of the danger and hardship. From the border at Roncesvalles to Santiago de Compostela (known as *el Camino Francés*) the distance is some 749.2 km. through mountains, gorges, plains, and forests. The first pilgrims were the nobles from Spanish, German or French courts. Very soon however, commoners and indeed all Christians joined in the pilgrimage. The French outnumbered any other nation. As a matter of fact, upon the request from king Sanche III of Navarra, the French Benedictine order from Cluny and, later, from Cîteaux, established the different routes from Europe to Santiago, and organized the pilgrimage, halt after halt, to Compostela. The objective was to protect the pilgrims (from brigands and criminals disguised under the pilgrim-cape), and to offer them food and shelters. Consequently, churches, monasteries, or basilicas, as well as simple shelters and hospices, were built all along the way. In each village, local people would willingly accommodate pilgrims. It was a time when Charity was not only a Christian virtue but, also, a way of living or almost. In 1161 king Fernando II of Leon created a religious-military order, called the "Order of Santiago", to protect those going to Compostela as well as to promote a chivalry able to defy the domination of the Moor. This order developed and acquired important political and economical power.

The popularity of the *Saint James' Way* marked deeply the political, cultural, and economical history of Spain. This in turn

influenced that of other countries. To cite just one instance, churches started to collect and chase after holy relics. France and Spain had a very close relationship. The architecture and works of art in French or Spanish churches and monasteries bear clear witness of their continuous exchanges and cooperation. Romanesque architecture and later Gothic one, may be regarded also as direct consequences of the pilgrimage. One can still admire their splendour all along the way. To name some, from Vézelay, Clermont, Toulouse, Moissac, Arles and Leon, and all the way to Compostela. The exchanges among pilgrims and travellers were quite varied, from faith to business. The route naturally became one of the most important commercial routes in Western Europe. Literature of that period was largely enriched with legends, myths, anecdotes, maps, geographical information, folklore, etc. originating with the Saint James' Way. Today's tourist guide books take their sources from the Pilgrim's guide book of that time. The best known is said to have been compiled by pope Calixtus II. It was copied by many others and became widespread. The pope also institutionalized *Año Santo* (a "Holy Year". If the 25th of July, the day consecrated to Santiago, falls on a Sunday, then the year will be a "Holy Year"). The first Holy Year was in 1112. 2004 is another "Holy Year" and in Spain, mass media all encourage people to take the Route.

The schism within the Christian Church leading to the War of Religion during the 15th century, the impact of navigation and exploration of other parts of the world, and the spirit of Renaissance dramatically slowed down the pilgrimage. The presence of British vessels outside the Spanish coast threatened the religious community at Compostela. It is said that in order to protect the holy relics from the British, the bishop of Santiago de Compostela moved them to a hidden place. The pilgrimage was,

then, interrupted until its rediscovery in 1879. Many Catholics once again resume to take the Route, especially when Rome confirmed the rediscovered relics to be that of the Apostle.

At present, faith, the belief in miracles, religious devotion, may not be as intense as they were during the Middle Age nor constitute the sole motif for many to walk or to simply travel to Santiago. However, those who, today, take this long historical route, will certainly find, if not miracles *per se*, at least some other benefits no less miraculous, such as health, family enjoyment, friendship and human sympathy besides the cultural delight. The Saint James' Way is in every aspect, as it has always been, an intense physical and spiritual adventure. One would not, very likely, come out of the Way *unchanged* !

จาริกสู่ซันติยาโก เด กอมโปสเตลา – เส้นทางวัฒนธรรมอันดับหนึ่งของยุโรป

โชติรส โกวิทวัฒนพงศ์*

บทนำ

ในปีค.ศ. 1987 สภาที่ปรึกษาแห่งสหภาพยุโรปได้ออกประกาศ กำหนดให้เส้นทางจาริกแสวงบุญสู่เมือง ซันติยาโก เด กอมโปสเตลา (Santiago de Compostela) ในประเทศสเปน¹ เป็นเส้นทางวัฒนธรรมอันดับที่หนึ่งของทวีปยุโรป ในบทเขียนนี้จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาที่นำไปสู่การออกเดินทางจาริกไปเมืองซันติยาโก² ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อยุโรปในด้านศาสนา สังคม การเมือง การค้า ศิลปะและเทคโนโลยีการก่อสร้าง เป็นพฤติกรรมที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของยุโรปยุคกลาง และเส้นทางนี้หวนกลับเข้าสู่ความสนใจของชาวยุโรปตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 21 นี้

* ศาสตราจารย์ ดร.โชติรส โกวิทวัฒนพงศ์ คณะ Intercultural Studies มหาวิทยาลัยเทนรี (Tenri) เมืองนารา ประเทศญี่ปุ่น

¹ ดูรายละเอียดและภาพประกอบต่างๆได้ในอินเทอร์เน็ตที่

<http://thai-eu-cultures.com/Compostela/ElCamino.html>

² ในบทนี้ ใช้คำ “ซันติยาโก” เมื่อหมายถึงอัครทูตยาโกบี และ คำ “ซันติยาโกฯ ” เพื่อย่อชื่อเต็มของเมือง “ซันติยาโก เด กอมโปสเตลา” ที่อยู่ในประเทศสเปน ซันติยาโกเป็นชื่อเมืองหรือชื่อวัดเป็นจำนวนมากทั้งในสเปนและในประเทศลาตินอเมริกาที่ใช้ภาษาสเปน และอ่านออกเสียงเหมือนกัน

ใครคือซันติยาโก และทำไมต้องไปสเปน

ซันติยาโก หรือนักบุญยาโกบี เป็นนามของอัครทูตคนหนึ่งในสิบสองคนของพระเยซู ชื่อในภาษาละตินคือ Jacobi (ในกรณีนี้คือ Jacobi Majoris ในภาษาละติน ผู้เป็นคนร่างใหญ่และมีอาวุโสสูง) ตำนานเล่าไว้ว่า เป็นคนซึ่งซัง โมโท ร้าย ได้สมญาว่า “ลูกสายฟ้าผ่า” อัครทูตผู้นี้เป็นหนึ่งในอัครทูตสามคนผู้ใกล้ชิดสนิทสนมกับพระเยซูเป็นพิเศษ (เคียงข้างอัครทูตปิเยโตรและอัครทูตจอห์นจึงปรากฏบันทึกไว้ในศาสนศิลป์แบบต่างๆ ที่เล่าถึงชีวิตของพระเยซู เมื่อพระเยซูสิ้นชีวิตลงแล้ว เหล่าอัครทูตต่างแยกย้ายไปเผยแพร่วางศาสนาตามที่ต่างๆ ซันติยาโกได้เดินทางจากกาลิเล (Galilee) ในปาเลสไตน์ไปประเทศสเปน เขาจึงเป็นอัครทูตผู้จาริกทางไกลคนแรก ไปตามชุมชนต่างๆ ตลอดเวลา 7 ปี ก็ไม่อาจเอาชนะใจผู้คนในสเปนยุคนั้นได้ จึงกลับไปยังเมืองเยรูซาเล็มแดนศักดิ์สิทธิ์สำหรับชาวคริสต์ ตอนนั้นจักรวรรดิโรมันอยู่ใต้อำนาจของเฮโรด อากริปปา (Herode Agrippa, 10 - 44 AD.) ผู้สั่งให้กวาดล้างพวกที่นับถือพระเยซูคริสต์และโดยเฉพาะให้ตามล่าตัวอัครทูตยาโกบีกับอัครทูตปิเยโตร ยาโกบีถูกทหารโรมันจับและฟันด้วยขวานที่ศีรษะสิ้นชีวิต (ราวปี ค.ศ. 41 - 44) ส่วนปิเยโตรถูกจับขังคุกและต่อมาก็ถูกตรึงบนไม้กางเขนโดยเอาศีรษะลงเท้าขึ้น สาธุศิษย์ของอัครทูตยาโกบีต้องพากันหนีออกจากเมืองเยรูซาเล็ม ได้นำศพของอัครทูตออกมาด้วย พากันลงเรือออกสู่ทะเล เรือล่องลอยไปเจ็ดวันและไปเทียบฝั่งที่กาลิเซีย (Galicia) ประเทศสเปน บนฝั่งเดียวกับที่อัครทูตเคยไปขึ้นเมื่อไปเผยแพร่วางศาสนา เหล่าสาธุศิษย์จึงฝังศพของอัครทูตไว้ในบริเวณนั้น

ประเทศสเปนตอนนั้นตกอยู่ใต้อิทธิพลของชนต่างชาติ ชาวเยอรมันจากทางเหนือของฝรั่งเศสเข้ารุกรานตอนบนของคาบสมุทรไอบีเรียตั้งแต่ปีค.ศ. 840 จนถึงกลางศตวรรษที่เก้า ชาวอาหรับมัวร์ (Moor)³ ที่อพยพมาจากเอเชียตะวันออกเฉียงกลางตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 แผ่แสนยานุภาพไปเหนือดินแดน ตั้งแต่ตอนเหนือของทวีปแอฟริกาจนถึงตอนบนของคาบสมุทรไอบีเรีย ชนผิวขาวที่ไม่ใช่อาหรับรวมกันอยู่ในแคว้นอัสตูเรีย (Asturia) และแคว้นนาวาร์รา (Navarra) ได้พรมแดนฝรั่งเศส-สเปนในปัจจุบัน เทื่อนั้นขึ้นไปถึงจักรวรรดิของกาโรลุส มกนุส (Carolus Magnus) ที่ครอบครองเกือบทั่วทวีปยุโรปทั้งตะวันตกและตะวันออก ในบริบทของการตั้งตัวเพื่อความอยู่รอดนี้ ผู้คนลี้ภัยคริสตชนโดยสิ้นเชิง จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 9 ดำเนินแล้ว มีดาวสุกสว่างดวงหนึ่งปรากฏเหนือบริเวณหลุมศพของซันติยาโก ชาวบ้านมาบอกเจ้าอาวาสวัดอีเรีย ฟลาเวีย (Iria Flavia, ชื่อเตโดโดมีโร - Teodomiro) ผู้พาชาวคริสต์ไปดูบริเวณนั้นและขุดพบโลงศพหินอ่อนและสรีระกระดูกของอัครทูต ที่นั่นที่รัฐขาว พระเจ้าอัลฟงโซที่สอง (Alfonso II, ค.ศ. 759 - 842) แห่งแคว้นอัสตูเรีย สั่งให้สร้างวัดสามแห่ง ณ บริเวณนั้น และตั้งแต่ปีค.ศ. 1075 วิหารที่จะกลายเป็นโบสถ์ซันติยาโก เด กมโปสเตลาที่รู้จัก

³ จักรวรรดิของกาลีฟแห่งเมืองกอร์โดบา (Cordoba) เข้าครองสเปนตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 จะเจริญรุ่งเรืองต่อไปถึงศตวรรษที่ 10 – 11 แล้วจึงเป็นจักรวรรดิของอาหรับอัลโมราวิด (Almoravide) และอาหรับอัลโมฮาดิซ (Almohades) รวมทั้งของกาลีฟแห่งเมืองกรานาดา (Granada) ติดต่อกันไปจนถึงปลายศตวรรษที่ 15 เมื่อเมืองกรานาดาตกอยู่ในมือของกษัตริย์คาทอลิกในปีค.ศ. 1492 สเปนจึงรวมเป็นประเทศหนึ่งเดียว ประกาศให้คริสต์ศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และยังขับไล่ทั้งพวกอาหรับและชาวยิว (ที่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนา) ออกจากประเทศทั้งหมด รวมเอกภาพของประเทศได้สำเร็จตั้งแต่นั้นมา

กันในปัจจุบัน โพล์ขึ้นเด่นสง่างามที่เมืองกมโปสเตลา⁴ เพราะเป็นที่ประดิษฐาน
สารีริกธาตุของนักบุญ

การค้นพบสารีริกธาตุของซันติยาโก ตรงกับสมัยที่คาบสมุทรไอบีเรีย
ระส่ำระสายไปทุกหัวระแหง เป็นยุคที่ชาวคริสต์ชาวอาหรับต่อสู้กันไม่ได้หยุด
นอกเหนือไปจากการชิงดีชิงเด่นระหว่างชาวคริสต์กันเองในแคว้นอัสตูเรีย แคว้น
เลออน(León) กับแคว้นอัลอันดาลูซ (Al-Andalus) อัลฟงโซที่สองเป็นกษัตริย์
นักรบผู้เก่งกล้า สามารถเอาชนะพวกอาหรับในสงครามที่ โอวีเยโด(Oviedo) อยู่
ทางเหนือใกล้ชายฝั่งทะเล)และทำให้พวกอาหรับถอยออกไป ขยายแคว้น
เลออนออกไปกว้าง พระองค์ยังทรงเป็นผู้ริเริ่มให้สร้างปราสาทและป้อมปราการ
ตามพรมแดน จัดระบบการเรียนการฝึกนักบวช ทรงเป็นแรงกระตุ้นให้พัฒนา
ศิลปะวัฒนธรรมและสร้างสรรค์ปัญญาชนของประเทศ รวมทั้งผูกสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด
กับราชสำนักของกาโรลุซ⁵ สภาพแวดล้อมสังคมแบบใหม่ดังกล่าวยิ่งทำให้การ

⁴ ชื่อเมืองกมโปสเตลา มาจากคำละตินสองคำที่มีความหมายว่า พุ่มรอบกว้าง บวกกับ ดวงดาว
(campus + stela) จึงโยงไปถึงการค้นพบสารีริกธาตุจากการปรากฏของดวงดาวเหนือพุ่ม

⁵ กาโรลุซคือ Carolus Magnus ในภาษาละตินหมายถึง Charles the Great, หรือ Karl der
Grosse ในภาษาเยอรมัน, หรือ Charlemagne ในภาษาฝรั่งเศส มีชีวิตอยู่ระหว่างปี ค.ศ. 742 -
814 ชื่อเขาต่อมาใช้เป็นชื่อเรียกราชวงศ์ที่สองของฝรั่งเศส ว่าราชวงศ์กาโรแล็งเจียงส์
(Carolingiens) กษัตริย์ราชวงศ์นี้ครองดินแดนเยอรมนีจนถึงปี ค.ศ. 911 และครองฝรั่งเศสจน
ถึงปี ค.ศ. 987 ในปี ค.ศ. 778 พวกวิสโกเนส (Vascones) ผู้อาศัยอยู่ในดินแดนตอนเหนือของ
คาบสมุทรไอบีเรีย ได้เข้าโจมตีทหารกองหลังของกาโรลุซที่ช่องเขาแถบเมืองรอนเซวาลเลซ
(Roncesvalles เมืองสเปนที่ติดพรมแดนฝรั่งเศสในปัจจุบัน) โรลันด์ (Roland) ทหารนายของ
จักรพรรดิเสียชีวิตที่นั่น เหตุการณ์นี้ได้มาเป็นเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่อง “บทเพลงของโรลันด์”
(Chanson de Roland) วรรณกรรมชิ้นเอกของยุคกลาง โดยที่ชาววิสโกเนสกลายเป็นพวกอาหรับ

ค้นพบสาริธาตุของชันติยาโกเป็นเหมือนมงกุฎามมหัศจรรย์ประดับแผ่นดิน โดยเฉพาะในปีค.ศ. 844 เมื่อชาวสเปนรวมตัวกันต่อสู้กับพวกอาหรับที่เมือง *กลาวิโ* (Clavijo) มีอัศวินขี่ม้าขาวมือถือธงสีขาวมีรูปกากบาทสีแดง และในอีกมือหนึ่งถือดาบกวัดไกวเข้ามาร่วกลุ่มชาวสเปน ไล่ต่อสู้ฟาดฟันชาวมัวร์จนมีชัยชนะ ชาวสเปนเห็นและจำอัศวินทูตยาโกไปได้ ตั้งแต่นั้นอัศวินทูตยาโกก็จะเป็นชันติยาโก “ผู้ฆ่าชาวมัวร์” (Matamore) เป็นนักบุญอุปถัมภ์ของประเทศสเปน ชันติยาโกเป็นสัญลักษณ์ที่วิเศษสุดของผู้พิทักษ์ “สเปน-คริสต์” เป็นผู้นำของจิตวิญญาณ เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้แย่งชิงดินแดนคืน(จากพวกอาหรับ) หรือที่เรียกกันว่า *เรงกีซตา* (Reconquista) ของสเปน *เรงกีซตา* ในที่สุดคือการต่อสู้ระหว่างไม้กางเขนกับพระจันทร์เสี้ยว ของพระคริสต์กับพระมะหะหมัด โดยปริยายสงครามครูเสดจึงเป็นผลสืบเนื่องจากการค้นพบสาริธาตุของชันติยาโกด้วยในแง่ที่เป็นเหตุการณ์ที่มาก่อห้วงจิตสำนึกของคริสต์ศาสนาให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอีกในหมู่ชาวยุโรป

การจาริกแสวงบุญเริ่มขึ้นเมื่อไร มีจุดมุ่งหมายอะไร

ในประวัติของคริสต์จักร หลังจากที่พระเยซูสิ้นชีพลง เหล่าอัศวินทูตออกเดินทางเพื่อเผยแพร่ศาสนา ในยุคนั้นจักรวรรดิโรมันยังไม่ยอมรับคริสต์ศาสนา ทั้งยังมีความเชื่อนอกกรีตแบบอื่นๆที่แข่งกันและจ้องทำลายกัน ชาวคริสต์ยุคแรกจึง

ซารัสซิน (Saracen) แทนจักรพรรดิคาโรลุสในฐานะที่เป็นจักรพรรดิแห่งโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ด้วย ถือว่าพระองค์ทรงเป็นผู้พิทักษ์คริสต์ศาสนา จึงพร้อมที่จะช่วยกำจัดพวกอาหรับ บันทึกสำคัญชิ้นแรกสุดที่ยืนยันการเดินทางจาริกแสวงบุญไปชันติยาโกฯ คือ *เทรียญกระชาป* ในสมัยของจักรพรรดิคาโรลุส มัคนุส

มักพบกันลับ ๆ ในถ้ำในภูเขาเป็นต้น ความจริงเป็นอย่างนี้มาตั้งแต่ยุคคัมภีร์เก่าแล้ว เพราะฉะนั้นสาวกส่วนใหญ่จึงจบชีวิตลงด้วยการถูกฆ่าตายสังเวทความเชื่อ เพราะไม่ยอมกลับใจกลับไปรวมกลุ่มผู้ไม่ใช่ชาวคริสต์ คริสต์ศาสนาสันนิษฐานว่าผู้ที่เสียชีวิตแบบนี้เป็นนักบุญ และจะขึ้นสวรรค์ไปอยู่เคียงข้างพระผู้เป็นเจ้า ครั้ทอาอันแก่กล้าของเหล่าอัครทูตผู้ไม่กลัวตาย ปลุกเร้าจิตสำนึกของประชาชนและทำให้มีผู้หันมานับถือคริสต์ศาสนามากขึ้น ๆ ตามลำดับ และอยากไปยังสถานที่ที่พระเยซูเคยใช้ชีวิตในแคว้นปาเลสไตน์ อันถือเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ตั้งแต่นั้นมา โดยเฉพาะอยากไปดูที่ที่เคยเป็นสุสานของพระเยซูก่อนที่จะฟื้นคืนชีพและกลับขึ้นสวรรค์ รวมทั้งไปลงแช่ตัวในแม่น้ำจอร์แดนที่ที่จอห์นแบพไทสตรรดน้ำให้พระเยซูและรู้ตระหนักว่าพระองค์ไม่มีบาปกำเนิดหรือบาปใดๆ ติดตัว ชาวคริสต์เริ่มออกเดินทางจาริกสู่เยรูซาเล็ม เส้นทางนี้ถือว่าสำคัญและมีความหมายต่อชาวคริสต์เป็นอันดับหนึ่ง เมืองเยรูซาเล็มเป็นเหมือนคำสัญญาของพระผู้เป็นเจ้าต่อชาวคริสต์ว่ามีเยรูซาเล็มในสวรรค์จริง ๆ ชาวคริสต์ที่ดีจะได้ไปอยู่อย่างอบอุ่นใจไว้ทุกข์ที่นั่น

ต่อมาเมื่ออัครทูตปิเยโตรสิ้นชีพลงที่กรุงโรม ทำให้ชาวคริสต์เดินทางไปสู่กรุงโรมอีกสายหนึ่ง ถือเป็นเส้นทางสำคัญรองลงมา เพราะพระเยซูตรัสไว้ว่า “ปิเยโตรเป็นหินและบนหินนี้ เราจะสร้างวัดของเรา” ปิเยโตรจึงมีหน้าที่วางรากฐานคริสต์ศาสนาให้มั่นคง ชื่อมหาวิหารเซนต์ปีเตอร์ที่วาติกัน (กรุงโรม) จึงเน้นว่าสร้างอุทิศให้อัครทูตปิเยโตร ที่นั่นมีสุสานของนักบุญปิเยโตรผู้นำคริสต์ศาสนาตาม

พระประสงค์ของพระเยซูคริสต์ และเป็นที่ตั้งของศูนย์คริสตจักรตั้งแต่นั้นมา⁶ เส้นทางสองสายดังกล่าวไม่ว่าจะไปจากที่ใดในยุโรปตะวันตก เป็นเส้นทางที่ไกลและเสี่ยงอันตรายมาก ตลอดศตวรรษที่ 10 ยังมีภัยจากการตกเป็นเหยื่อของกองโจรอาหรับที่เริ่มมีอำนาจแผ่เหนือเอเชียตะวันออกเฉียงกลางตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 ในที่สุดผู้ที่จาริกไปถึงเยรูซาเล็มจริงๆ มีจำนวนน้อยมาก ผู้ที่จาริกลงไปในคาบสมุทรอิตาลีจนถึงกรุงโรมก็เช่นกัน เพราะฉะนั้นเมื่อมีประกาศค้นพบสาริวิธิตของอัครทูตยาโกบีที่สเปน ผู้คนจึงแห่กันไปที่นั่น และกลายเป็นเส้นทางจาริกที่แท้จริงสำหรับชาวยุโรปที่ผนึกจิตสำนึกของความเป็นชาวคริสต์ เป็นปฏิบัติกับอิสลามตั้งแต่นั้นมา

เหตุผลที่ทำให้คนออกจาริกแสวงบุญย่อมแตกต่างกันไปในส่วนลึกของแต่ละคน โดยทั่วไปคนจำนวนมากจาริกไปเพื่อขอปาฏิหาริย์ ขออะไรบางอย่างกับนักบุญ การจาริกเป็นกลวิธีการเมืองแบบหนึ่งด้วยเช่นกัน กษัตริย์หรือเจ้าชาย จักรพรรดิหรือสันตะปาปา มักจะยึดชันติยาโกเป็นที่พึ่งและจาริกไปขอความคุ้มครอง กษัตริย์สเปนยึดชันติยาโก “ผู้ฆ่าชาวมอร์” เป็นที่พึ่งเมื่อนำกองทหารออกต่อสู้กับพวกอาหรับเป็นต้น

การจาริกแสวงบุญที่แท้จริง คือการไปยังสถานที่ “ศักดิ์สิทธิ์” ด้วยจิตสำนึกของผู้รู้ผิดว่ามีบาป มีต้นหาประเภทต่างๆ จาริกไปสารภาพผิดต่อชันติยาโก และด้วยจิตตั้งมั่นในกุศลกรรม พร้อมด้วยจิตศรัทธาต่อสาริวิธิต ต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น ยิ่งถ้าไปคนเดียวแบบผู้ถือพรต หรือทำทุกกรรียาลงโทษตนเองไปด้วย

⁶ นอกจากแพงกรุงโรมยังมีมหาวิหารชันปาโล ฟุเอรี เล มูรา (San Paolo fuori le Mura) ที่สร้างอุทิศแด่อัครทูตเปาโล ณบริเวณที่อัครทูตถูกประหารเสียชีวิตลง ทั้งปิเยโตรและเปาโลเป็นเสมือนสองเสาหลักของคริสต์ศาสนา

เช่นเดินจาริกไปด้วยเท้าเปล่าตลอดทาง หรือเดินด้วยเท้าจากนอกปริมณฑลวัดไป
ถึงหน้าแท่นบูชา ก็ยิ่งเหมือนล้างบาปจากตัวให้หมดจดมากขึ้นและเพิ่มบุญแก่ตน
ด้วย ผู้เดินทางเสี่ยงภัยอันตรายทุกประเภท ทั้งครอบครัว ผลจากความสุ
สบาย ละถิ่นฐานไปยังที่ที่ตนยังไม่รู้จัก ใช้เวลานานเท่าไรก็จะมุ่งไป มีผู้เจ็บไข้ได้
ป่วยกลางทางจนล้มตายไปก็มากมาย หรือไปถึงเห็นรูปปั้นซันติยาโกแล้วสิ้นใจก็มี
การไปด้วยจิตสำนึกแบบนี้จะได้บุญมาก นอกจากเป็นการชำระจิตใจให้สะอาด
บริสุทธิ์แล้ว เมื่อตายก็มีโอกาสไปสวรรค์มากกว่าคนอื่น และเมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็อาจ
สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา ผู้เดินทางจาริกที่แท้จริง จึงเหมือนเดินตามรอยเท้าของ
พระคริสต์ เพื่อชำระจิตใจตนเองให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ด้วยความหวังว่าพระคริสต์จะไถ่
บาปให้ และเมื่อตายก็จะไปสวรรค์

ดังกล่าวแล้วว่า เส้นทางจาริกสู่ซันติยาโกกระตุ้นจิตสำนึกของการกู้ดิน
แดนคืนจากพวกอาหรับมัวร์ จิตสำนึกนี้จะทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อชาวมุสลิมเผ่าเซล
จุส (Seljuks) จากตุรกีเข้ายึดเมืองเยรูซาเล็มในปีค.ศ. 1076 ชาวคริสต์จึงลุกฮือ
เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์รุนแรงที่สถานศักดิ์สิทธิ์ในแดนปาเลสไตน์ถูกยึดครอง
เป็นการเหยียดหยามกันเป็นที่สุด จนทำให้มีการเชิญชวนชาวคริสต์จากทุกมุมใน
ยุโรปให้ร่วมเดินทางไปกู้ดินแดนศักดิ์สิทธิ์คืน สงครามครูเสดในแง่หนึ่งจึงเป็นผลที่
สืบเนื่องจากการจาริกไปซันติยาโก ฯ

การจาริกแสวงบุญตามชนบทคริสต์ ไม่เหมือนการจาริกในศาสนาอื่นเช่น
อิสลาม เพราะเป็นพฤติกรรมที่ผู้จาริกตัดสินใจทำเอง ไม่ใช่ข้อบังคับของศาสนา
เขาเองเป็นผู้กำหนดสถานที่ที่เขาจะจาริกไป เป็นผู้กำหนดเวลาที่จะไป ชาวมุสลิม
เดินทางจาริกไปเมกกะนั้น เป็นข้อบังคับหนึ่งข้อในหลักอิสลามห้าหลัก ผู้ไม่ทำไม่มี

หวังได้เข้าไปอยู่ในแดนสวรรค์ของอัลลาห์ ชาวคริสต์ที่ออกจาริกแสวงบุญ เพื่อความหวังจะได้ไปสวรรค์ก็จริง แต่ผู้ไม่เคยจาริกไปไหนเลยก็มีโอกาสไปสวรรค์เท่ากัน ประตูดวงสวรรค์ในคติคริสต์เปิดรับคนดีคนที่เชื่อในพระเจ้าเสมอ รวมทั้งคนที่กลับใจแม้ในนาทีสุดท้ายก่อนตายก็ยังมีโอกาสอีก

จิตวิญญาณที่แท้จริงของการจาริกแสวงบุญ คือส่วนหนึ่งของจิตวิญญาณอันไร้ที่สิ้นสุดของจักรวาล หัวใจของการจาริกแสวงบุญ คือการแสวงหาพระเจ้า การสักการะพระแม่มารีหรือนักบุญผู้ใดก็ตามในที่สุด คือการบูชาพระผู้เป็นเจ้า บูชาความไร้มิติ ความเมตตาภรณ์ที่ไม่มีขอบเขตของพระองค์ เช่นนี้ ตั้งแต่ยุคกลางชาวคริสต์กราบไหว้บูชาชันดิกาโกและพระแม่มารีควบคู่กันไปบนเส้นทางสู่เมืองชันดิกาโก ฯ ปาฏิหาริย์ใด คือ ปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้า

ใครบ้างที่ออกเดินทางจาริกไปถึงชันดิกาโก

มีเอกสารลายลักษณ์บ่งเล่าถึงการเดินทางจาริกแสวงบุญของบุคคลสำคัญๆ แห่งยุค หลักฐานฝรั่งเศสระบุว่า เจ้าอาวาสแห่งเมืองบูย (Puy) ชื่อ โกเดสคัลก (Godescalc) เป็นนักจาริกคนแรกที่เดินทางสู่เมืองชันดิกาโก ในปี ค.ศ. 951 ตามด้วยพระสังฆราชเมืองแร็งส์ (Reims) ในปี ค.ศ. 1125 เคาน์เตส มาติลด์ (Matilde) พระมเหสีของพระเจ้าเฮนรีที่ห้าจักรพรรดิเยอรมัน เสด็จไปเมื่อพระสวามีสิ้นพระชนม์ลง กิโยมที่สิบดยุคแห่งอากีแตน (Guillaume X, duc d'Aquitaine) เสด็จไปและสิ้นพระชนม์หน้าแท่นบูชาที่ชันดิกาโกในวันศุกร์ก่อนวันอีสเตอร์ปี ค.ศ. 1137 ในปี ค.ศ. 1154 พระเจ้าหลุยส์ที่เจ็ดเสด็จไปและต่อมาในวันที่ 21 เมษายนปี ค.ศ. 1211 พระเจ้าอัลฟงโซที่เก้าแห่งเลออน

(Alfonso IX) เสด็จไปประกอบพิธีสถาปนาโบสถ์ซันติยาโกอย่างเป็นทางการ และพระองค์จะกลับไปซันติยาโกอีกในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกันในฐานะผู้จาริกที่แท้จริง เชื่อกันว่านักบุญฟรานซิสแห่งอัสซีลี ก็จาริกจากอิตาลีไปยังสเปน ระหว่างปี ค.ศ. 1213 จนถึงปลายปี ค.ศ. 1215

นั่นคือ การจาริกเริ่มขึ้นในหมู่ชนชั้นสูง เพราะศรัทธาที่มีต่ออัศวินนักบุญ ในฐานะที่พวกเขาเป็นเจ้าของดินแดนและต้องการขับไล่ชนต่างชาติต่างศาสนาออกไปให้พ้นสเปน ต่อมาไม่ช้าแพร่สู่ทุกชั้นในสังคม ชาวฝรั่งเศสเริ่มจาริกไปสเปนตั้งแต่ศตวรรษที่สิบ อันเป็นผลโดยตรงจากการแลกเปลี่ยนไปมาหาสู่ระหว่างราชสำนักของสองประเทศ ฝรั่งเศสยังให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ชาวคริสต์ในสเปน เช่นกรณีต่อสู้กับพวกอาหรับ องค์การศาสนาฝรั่งเศสเข้าร่วมในการปฏิรูปคริสต์ศาสนาในสเปน

ดังกล่าวแล้วว่าการจาริกที่จะได้บุญมากคือไปคนเดียวและเดินเท้าไป แต่เนื่องจากมีภัยอันตรายแบบต่างๆมาก ความเหนียวยังกดทับความรู้สึกของผู้จาริกที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกวันในจิตสำนึก ทำให้ในที่สุดมีการยอมรับการจาริกเป็นกลุ่ม แต่ยังไม่นิยมให้ผู้จาริกนำสัตว์ไปเป็นพาหนะ เช่น ม้า ลาหรือล่อ เพราะทำลายความสงบของจิตใจได้ เนื่องจากต้องคอยกังวลดูแลเอาใจใส่สัตว์เหล่านั้น อีกประการหนึ่ง เมื่อมีการบริหารเส้นทางจาริกสู่ซันติยาโกฯ ด้วยการปักเครื่องหมายชี้บอกทางเป็นระยะๆในเวลาต่อมา ทำให้ผู้คนจาริกไปบนเส้นทางเดียวกัน จึงไปพบกันและร่วมทางกันไป ผู้โชคดีกว่าเพราะมาจากตระกูลสูงหรือร่ำรวยกว่าอาจนำบริวารไปรับใช้ด้วย (ซึ่งอาจได้บุญน้อยลง) และบริวารเหล่านั้นก็เท่ากับจาริกแสวงบุญไปด้วย

ผู้จาริกส่วนใหญ่เป็นสามัญชนไปจากทุกแห่ง ไม่มีชื่อเสียงเรียงนาม (สมัยนั้นชนชั้นสูงเท่านั้นที่มีชื่อมีนามสกุล) รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เสียงดัง วุ่นวายและทะเลาะเบาะแว้งกันเสมอ ถึงกับเลือดตกยางออกก็มีบ่อยๆระหว่างเดินทางหรือแม้ภายในวัดเองเพื่อชิงที่ที่ใกล้แท่นบูชาที่สุด ใกล้สุสานของซันติยาโกมากที่สุด ในศตวรรษที่ 15 มีอัศวินเข้าไปสมทบ เอกสารฝรั่งเศสกล่าวไว้ว่า อัศวินใจดีรักพวกนี้สนใจที่จะประลองกำลังแบบอัศวิน (ซึ่งม้าพุ่งหลาวสู้กับศัตรู) มากกว่าจะมีจิตสำนึกของผู้จาริกจริงๆ และหากผู้ใดพูดฟังไม่ถูกเขาก็ทำสำเนาอัศวิน นอกจากนี้ก็มีผู้จาริกที่ไปแทนคนหนึ่งเช่นกรณีที่เป็นความปรารถนาของผู้ตาย หรือกรณีที่ตนเองไปไม่ได้ด้วยเหตุผลประการใดประการหนึ่ง แล้วส่งสมาชิกครอบครัวคนหนึ่งไปแทน หรือจ้างคนไปแทนก็มี ประเภทสุดท้ายคือพวกที่แอบแฝงตนภายในชุดจาริก ไปกับผู้จาริกอื่นๆบนเส้นทางเดียวกัน พอได้โอกาสเหมาะก็ขโมย ปล้นหรือบริภยสินเงินทองของพวกเขา ที่เป็นกองโจรสุมหัวซ่อนตัวตามป่าและออกปล้นฆ่าผู้จาริกก็มีมาก นอกจากชาวสเปนและชาวฝรั่งเศสที่ไปทางบก ยังมีผู้จาริกจากอังกฤษ อิตาลี ยุโรปตอนบน (The Flemish) จากเยอรมนี ลงเรือไปขึ้นฝั่งสเปนที่เมืองโกรุญา (La Coruña) แล้วจึงเดินเท้าต่อไป⁷

⁷ ไม่ว่าจะไปทางบกหรือทางเรือ อันตรายมากเท่ากัน มีเอกสารบันทึกของชาวเยอรมันระบุว่าชากลับจากซันติยาโกฯ เลียบฝั่งประเทศฝรั่งเศสไปใกล้บริเวณช่องแคบอังกฤษ ถูกโจรสลัดอังกฤษเข้าโจมตียึดเรือและปล่อยให้ทุกคนลอยคอเอาตัวรอดเอง

ในยุคกลางนั้น กลุ่มใหญ่และมีอิทธิพลพอสมควรมีเพียงไม่กี่ประเทศคือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี และสเปน นอกนั้นเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในอาณาจักรของประเทศเหล่านี้

สิ่งที่น่าทึ่งคือ การจาริกในยุคกลางนั้นไม่มีกฎระเบียบใด ๆ เลย ทั้ง ๆ ที่เมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางที่ซันติยาโกฯจะมีพิธีสักการะบูชาอย่างเป็นทางการก็จะลักษณะที่เพียบด้วยความขลังและนัยความหมายสัญลักษณ์ต่าง ๆ มาก แต่ระหว่างทางผู้จาริกเป็นอิสระทุกประการ เขาเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะไปทางไหน จะเดินต่อหรือจะหยุด ฯลฯ

ผู้จาริกสู่ซันติยาโก⁸ นุ่งห่มผืนไปจากคนอื่น ๆ วิธีการแต่งตัว ดังเห็นได้ในศิลปะยุคกลาง จะเป็นเครื่องหมายบอกให้คนอื่น ๆ รู้และทำให้เขามีสิทธิ์หวังความเอื้อเฟื้อจากผู้มีจิตศรัทธา เขาจะห่มด้วยเสื้อคลุมตัวยาวกรอมเท้า มีหมวกคลุมศีรษะที่เย็บติดกับเสื้อคลุมเลย มีหมวกทรงกลมปีกกว้างเพิ่มอีกใบ ขอบข้างหน้าพับขึ้นเพื่อมองอะไรได้ชัดเจน มีสายเชือกเส้นเล็กๆที่ตรึงไว้สองข้างหมวกและผู้สวมจะมาผูกหรือคล้องใต้คางกันไม่ให้หมวกหลุดปลิวไป ไม้เท้า (จากกิ่งไม้เนื้อแน่น) ยาวพอที่จะช่วยยันตัวในภูมิประเทศแบบต่าง ๆ ทั้งยังอาจเป็นอาวุธป้องกันตัว ใช้ไล่พวกสุนัขหรือหมาป่าระหว่างทางด้วย ไม้เท้านี้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ดั้งเดิมที่สุดของผู้จาริก นอกจากนี้ยังมียามหรือกระเป๋านั่งสะพายไหล่สำหรับสิ่งจำเป็นอื่น ๆ มีลูกน้ำเต้าสำหรับบรรจุน้ำดื่ม ผูกติดเชือกที่เอว สวมรองเท้าสานหรือหุ้มเส้นแบบรองเท้าบู๊ตหนัง มีเปลือกหอยเชลล์สัญลักษณ์ของผู้จาริกประดับบนเสื้อ

⁸ ผู้จาริกสู่ซันติยาโก มีชื่อเรียกกันทั่วไปว่า <jacquot , jacquet , jacquaire > ดังปรากฏในเอกสารฝรั่งเศส คำเหล่านี้สร้างจากชื่ออัครทูตยาโกบี ที่ใช้คำฝรั่งเศสว่า Jacques ส่วนผู้จาริกปลอมพวกทุจริตทั้งหลายจะใช้คำว่า <coquillards> แทนโดยสร้างจากคำที่แปลว่าหอย (coquille)

คลุม บนหมวก หรือห้อยติดปลายไม้เท้าเป็นต้น⁹ นี่คือการละเอียดยของเครื่องแต่งกายของผู้จาริกที่แท้จริง แต่งกายสมณะ ไม่มีอะไรติดตัวนอกจากสิ่งจำเป็นจริงๆ เท่านั้น สามสิ่งที่สำคัญที่สุดและให้ความหมายสัญลักษณ์ว่า “เปลือกหอยแห่งสันติภาพ ไม้เท้าแห่งความหวัง และลูกน้ำเต้าแห่งพรจากสวรรค์”¹⁰

ในสมัยนั้น ผู้ประสงค์จะจาริกไปชันติยาโก ๗ จะไปวัดให้พระประกอบพิธีให้ในวันเดินทาง เขานำสรรพสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นไปที่วัด สารภาพบาปก่อนแล้วพระทำมิสซาให้ แล้วจะปลุกเสกสัมภาระทั้งหมดพร้อมกับย้ำความหวังว่าตลอดเส้นทางผู้จาริกเหมือนกำลังทำทุกรกิริยาชดใช้บาปที่เคยทำมา กลายเป็นคนบริสุทธิ์เมื่อไปอยู่เบื้องหน้าสุสานอันศักดิ์สิทธิ์ (การปลุกเสกสัมภาระของผู้จาริกจะเป็นแบบนี้เหมือนกันหมดไม่ว่าจะจาริกไปไหน) จบแล้วผู้จาริกรับสัมภาระทั้งหมดและออกเดินทาง

ตามขนบในสมัยกลางนั้น สิ่งที่ผู้จาริกจะทำเมื่อออกเดินทาง คือขึ้นไปบนเนินเขาเหนือเมืองท่า (Cize) ลูกเขาลงหันหน้าไปทางเมืองชันติยาโกและสวดมนต์ แล้วปักไม้กางเขนลงบริเวณนั้น ประการต่อมาคือการนำก้อนหิน (หินประเภทหนึ่งที่มีกลิ่นเหม็นมาก สีขาว ๆ) ก้อนหนึ่งจากภูเขาสเอบริโอ เมืองกัซตาโงลา

⁹ เปลือกหอยเป็นสัญลักษณ์ของความรักมาแต่โบราณกาล คนนำมาประดับกายเพื่อป้องกันตนจากคาถาของพวกแม่มดหมอผี ไว้กันเคราะห์และป้องกันการติดเชื้อ ปกติเก็บมาจากชายฝั่งทะเล ในภาษาฝรั่งเศส คำที่ใช้เรียกหอยเชลล์ คือ โกกีย แซ็งจาร์ค (coquille saint Jacques) ที่มีชื่อนักบุญรวมอยู่ด้วย. ต่อมาเปลือกหอยกลายเป็นสัญลักษณ์ของผู้จาริกทุกคน ไม่ว่าจะจาริกไป

ชันติยาโกหรือไปจุดหมายปลายทางอื่น

¹⁰ แนนอนในสมัยนี้ ผู้จาริกฯ มักแบกเป้ขึ้นหลังไปด้วย และมีขวดน้ำพลาสติกแทนลูกน้ำเต้า หนุมๆ จาริกไปด้วยจักรยานก็มี

(Cebreiro, Castagnola) ไปถึงเมืองซันติยาโกฯ (ถ้าหินก้อนใหญ่มาก ก็อาจบรรทุกรถเทียมม้าหรือลาไปได้) ที่ผู้จาริกจะนำไปบูชานักบุญ พร้อมสมบัติอื่น ๆ ที่เขาตั้งใจนำไปเป็นเครื่องบูชาตามจิตศรัทธาของเขา ประการสุดท้าย คือเมื่อขึ้นไปถึงภูเขาเมนเต เดล โกโซ (Monte del Gozo) ที่อยู่ห่างจากเมืองซันติยาโกฯ ห้ากิโลเมตร จากจุดนั้นเขาจะมองเห็นโบสถ์ซันติยาโกฯ ที่เหมือน “ประภาคารแห่งจักรวาล” โผล่ออกจากสายฝนปรอย ๆ (มีฝนตกปรอย ๆ เป็นประจำที่เมืองซันติยาโกฯ) ความทุกข์ล้าเคียดบวกความยินดีที่ดันดันไปถึงจนได้ ทำให้เขาล้มตัวลงคุกเข่าบนดิน เปล่งเสียงร้องเรียกนักบุญด้วยความตื่นเต้นที่สุดว่า “ซันติยาโก!” ก่อนที่จะเข้าสู่เมืองซันติยาโกฯ ผู้จาริกต้องชำระล้างตัวให้สะอาดบริสุทธิ์ สวมเสื้อผ้าใหม่เตรียมตัวไป “พบ” นักบุญ เพื่อการชำระล้างจิตวิญญาณ หลังพิธีศาสนาในวัด ผู้จาริกจะไปรับใบรับรองได้จากโบสถ์ซันติยาโกฯ ยืนยันการไปถึงที่นั่นและเป็นสัญลักษณ์บอกว่าเขาได้บำเพ็ญทุกรกิริยาล้างบาปของเขาแล้ว ¹¹

บนเส้นทางสู่เมืองซันติยาโกฯ

ข้อน่าสังเกตประการหนึ่งในการเดินทางจาริกของชาวคริสต์ คือระยะเวลาการจาริกแสวงบุญของชาวคริสต์กระทำเมื่อไรก็ได้ตามความสะดวกใจของผู้จาริกแต่ละคน จะใช้เวลานานมากน้อยก็ไม่มีอะไรจำกัด การไปเร็วไปช้าขึ้นอยู่กับความ

¹¹ ในปัจจุบันนี้ ผู้จาริกแสวงบุญสู่ซันติยาโกฯ ที่แท้จริง (มีมโนสำนึกในคริสต์ศาสนา) จะไปขอใบหนังสือจาริกบุญฉบับทางการได้ และไปรับการประทับตราจากโบสถ์หรือวิหารแต่ละแห่งที่ไปถึงบนเส้นทางสู่ซันติยาโกฯ และเมื่อแสดงเส้นทางเดินที่ผ่านมาแล้วต่อกรรมการเลขานุการแห่งโบสถ์ซันติยาโก เด กัมโปสเตลา (el secretario capitular de la Iglesia Compostelana) ก็จะได้ใบประกาศนียบัตรระบุชื่อผู้จาริกฯ และมีลายเซ็นรับรองจากท่าน

ทนทานของร่างกาย เป็นคนแข็งแรงบึกบึนหรือผอมแห้ง มีผู้จาริกวัยชรา ผู้เจ็บป่วย และแม้แต่คนพิการก็ออกเดินทางจาริกไปด้วยความหวังจะหายเจ็บป่วยและแข็งแรงกลับบ้าน หากมีสุขภาพแข็งแรงดีทุกประการ ก็ยังต้องเผชิญภัยจากสัตว์ป่า เช่นสุนัขจิ้งจอก มีปัญหาการกินอยู่ระหว่างทางในสภาพอากาศแบบต่างๆ ความเหนื่อยเพลีย ความเจ็บป่วย ลักษณะยากง่ายของภูมิประเทศที่เดินไป และปัจจัยแวดล้อมแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้เสมอบนเส้นทาง เป็นสาเหตุที่ทำให้การเดินทางช้ามากช้าน้อย หรือทำให้หยุดชะงักเลย

เอกสารภาพวาดหรือภาพจาริกต่างๆ ที่ตกทอดมา แสดงให้เห็นว่า ภายในกลุ่มผู้จาริกมีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อต่อกันเท่าที่จะทำได้ แม้ว่าเอกสารบางชิ้นกล่าวไว้ในทำนองว่า การแย่งชิงอาหารและที่ซุกหัวนอนแต่ละวันเป็นทั้งความทุกข์ทรมานและวีรกรรมแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตามประสบการณ์จากการจาริกและมีชีวิตรอดกลับถึงบ้านยังเป็นแรงบันดาลใจให้หลายคนรวมตัวกันเป็นชมรมการกุศลแบบฉันทะที่ฉันทะน้อย คอยให้ความช่วยเหลือผู้จาริกรุ่นหลังตามวัดที่อยู่บนเส้นทาง จัดหาอาหารเลี้ยงดูและจัดหาที่หลบนอนให้ ชมรมการกุศลแบบนี้ตั้งขึ้นเป็นดอกเห็ดโดยเฉพาะในฝรั่งเศสตั้งแต่ต้นยุคกลาง ไม่เฉพาะบนเส้นทางสู่สันติยาโกเท่านั้น ยังขยายต่อไปทุกเส้นทางด้วย และพัฒนาขึ้นเป็นโรงเตี๊ยมที่ผู้ไปพักต้องเสียค่ากินค่านอนตามยุคสมัย มีปรากฏในอนุทินผู้จาริกคนหนึ่งว่าถูกขูดรีดอย่างไม่เป็นธรรม เกิดอาชีพใหม่หลายอาชีพขึ้น เช่นถิ่นไหนมีแม่น้ำที่ผู้จาริกต้องข้ามเพราะไม่มีทางอื่นให้เลือก จะมีผู้นำเรือแพไปจอดคอย เพื่อรับจ้างพาข้าม นี่ก็เป็นอีกโอกาสหนึ่งสำหรับเรียกเก็บเงินจากผู้จาริก มากน้อยแล้วแต่ระดับคุณธรรมของผู้พาข้าม การเดินทางจาริกจึงมีอันตรายที่เป็นอุปสรรคหลายแบบ ถึงกับถูกกองโจรบุกเข้า

ปล้นทรัพย์แล้วฆ่าทิ้งก็มี การไปเป็นกลุ่มบางที่ก็ช่วยสร้างบรรยากาศของการเดินทาง การพูดคุยช่วยเหลือกัน สวดมนต์ด้วยกัน พึงกำลังใจของแต่ละคนไปถึงปลายทาง และในยามทุกข์ยามทิวการสวดมนต์อ่อนนวยพรเจ้าก็เป็นสิ่งปลอบใจสิ่งเดียว

เมื่อผู้จาริกไปถึงหมู่บ้านใด ชาวบ้านเห็นจะรับไว้ เลี้ยงอาหารและจัดที่พักให้ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้จาริกกลายเป็นหน้าที่หนึ่งของชาวคริสต์ที่ดี ในนามของพระเจ้า ผู้จาริกมีสิทธิไปเคาะประตูบ้านของใครก็ได้ น้อยคนที่จะกล้าปฏิเสธไม่รับเขาไว้ เพราะมีปรากฏเล่าไว้เช่นกันว่าผู้ที่ไม่เหลียวแลช่วยเหลือผู้จาริก ต้องประสบเคราะห์กรรม เหมือนรับโทษทัณฑ์จากพระเจ้า พระเยซูเคยสอนไว้ว่า “ใครที่ต้อนรับเจ้า (ชาวคริสต์) ต้อนรับเรา” องค์การศาสนาจึงพยายามปลูกฝังการให้ทานไว้ในจิตใจของชาวคริสต์¹² แต่โดยทั่วไปผู้จาริกจะไปเคาะประตูวัดอารามก่อนที่อื่น โดยเฉพาะตั้งแต่ศตวรรษที่ 9 - 10 เมื่อสำนักภิกษุจากฝรั่งเศสไปช่วยจัดบริหารเส้นทางให้แก่องค์การศาสนาในสเปน ได้ประกันแก่ผู้จาริกว่าทุกคนจะมีที่พักและอาหารไปตลอดเส้นทาง นอกจากวัดอารามแล้วยังมีนักบวชผู้ถือพรตที่อยู่นบนเส้นทาง จะร่วมกันอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้จาริก ด้วยการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำส่วนที่น้ำไหลเชี่ยวบ้าง สร้างอาคารหลบลมหลบฝนบนเส้นทางที่รวมแทนภูเขาภายในที่พักให้ด้วย ในกรณีที่ผู้จาริกล้มป่วย ก็มีบาทหลวงหรือแม่ชีช่วยรักษาพยาบาล ในยุคกลางกลุ่มนักบวชดังกล่าวที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดีมีสามกลุ่มที่เมือง

¹² ส่วนผู้ที่มีเงินก็อาจเลือกไปพักตามโรงแรมหรือโรงแรม. สถานที่เหล่านี้มักมีชื่อเสียงไม่ดีนัก เช่นเรียกเก็บเงินมากเกินไป อาหารไม่มีคุณภาพ ไวน์ไม่ดี และยังรวมถึงการเสนอสาวใช้ให้ไปเป็นเพื่อนนอนของผู้จาริกทุกๆที่ผ่านไป

บูร์โกส (Burgos) กัลซาดา (Calzada) และออร์เตกา (Ortega) แต่ละกลุ่มมีพระผู้นำที่ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นนักบุญเป็นกษัตริย์สำคัญ ชีวคณะต่างๆ ก็เข้าช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด มีการปราบพื้นที่ ถากถางทำเส้นทาง สร้างสะพาน บ้านพัก สร้างวัดเล็กๆ และสถานพยาบาลหรือที่พักพิงสำหรับผู้จาริก สถานพักกลางทางสามแห่งนี้เป็นพยานที่ดีที่สุดของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และจิตศรัทธาของชาวคริสต์ เป็น “โรงพยาบาลมหัศจรรย์สามแห่งของโลก” และเป็นตัวอย่างการจัดตั้งสถานพยาบาลแบบเดียวกันทั่วไปในยุโรปตั้งแต่นั้นมา

ต้นศตวรรษที่ 11 พระเจ้าซันเชสที่สาม (Sanche III, ค.ศ. 1000 - 1035) แห่งแคว้นนาวาร์ร มีนโยบายการเมืองแนวใหม่ที่จะให้ “สเปน-คริสต์” เป็นนาวาล่องของยุโรป นโยบายการเมืองนี้สืบต่อไปตลอดทั้งศตวรรษ มีผลต่อการสร้างปรับปรุงวัดวาอารามทุกแห่งเพื่อให้สอดคล้องกับประเพณีการเดินทางจาริกที่ขยายสู่ทุกชนชาติในยุโรป พระองค์ได้ขอให้อารามนักบวชของฝรั่งเศส จากสำนักเบเนดิกตินที่กลูนี (Cluny) และต่อมาจากอารามสำนักซีโตส์ (Cîteaux) ให้ไปเป็นผู้บริหารและกำหนดกระบวนการจาริกแสวงบุญสู่เมืองสันติโยโกฯ นักบวชเบเนดิกตินได้จัดระบบการเดินทางเป็นเครือข่ายจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งไว้อย่างเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ ทำให้การเดินทางไปสะดวกและง่ายขึ้นมาก มีกลุ่มบาทหลวงอัศวิน ¹³ ของสเปนจัดองค์กรคอยช่วยเหลือ เช่น ให้ยืมเงินค่าใช้จ่าย

¹³ กลุ่มบาทหลวงอัศวินหรือนักบวชทหารกลุ่มแรกมีชื่อว่า *Templars* (Ordre de Templiers in French) หรือ The Poor Knights of Christ and of the Temple of Solomon ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1120 เพื่อคุ้มครองผู้จาริกสู่เยรูซาเล็ม จะมีกลุ่มนักบวชทหารแบบนี้คณะต่างๆ ผู้มีอำนาจมากและพัฒนาเป็นสถาบันนานาชาติที่ร่ำรวยทั้งทรัพย์สินและที่ดิน เพราะได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางในยุโรป

สำหรับการเดินทางจาริกไปยังชันติยาโก ฯ คอยระวังดูแลความปลอดภัยบนเส้นทาง ตามจุดต่างๆมีหลักหินจำหลักสัญลักษณ์เปลือกหอย ชีบอกทิศทางไว้เป็นระยะๆ¹⁴ นอกจากนี้ยังมีศูนย์พยาบาล ที่พักแรมตามอารามนักบวชของเหล่า “บราเดอร์ผู้พยาบาล” (Frères Hospitaliers) ที่คอยช่วยบรรเทาความเจ็บป่วยระหว่างเดินทางอีกด้วย

คติอัศวินก็พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วตามภาพลักษณ์ของชันติยาโก โดยเฉพาะตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 12 เมื่อพระเจ้าแฟร้นโดที่สอง แห่งเล-อน (Fernando II de León, ค.ศ. 1157 - 1188) ทรงสถาปนากลุ่มอัศวินชันติยาโก ขึ้นในปี ค.ศ. 1161 กลุ่มนักบวชทหารนี้จะคอยป้องกันผู้จาริกและจะเป็นกำลังสำคัญในการต่อสู้ขับไล่พวกอาหรับ¹⁵ ด้วย กลุ่มอัศวินชันติยาโกจะมีอำนาจมากทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

เมื่อกำหนดเส้นทางจาริกและมีแผนที่แน่นอนตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 11 ผู้จาริกจากที่ต่าง ๆ จะพบกันบนเส้นทาง พุดคุยทักทายปราศรัยกัน และเล่าประสบการณ์สู่กันฟัง กระตุ้นให้มีการเขียนการบันทึกไว้ เช่นนี้ สถานที่ต่างๆบนเส้นทางสู่ชันติยาโกฯ จึงเป็นแหล่งกำเนิดของวรรณกรรมหลายรูปแบบ ทั้งตำนาน อัดชีวประวัติของนักบุญ ชีวิตนักบุญ บันทึกความทรงจำ และยังมีแผนที่ ผังเมือง อธิบายภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ขนบธรรมเนียม

¹⁴ ปัจจุบันยังมีแผ่นป้ายพร้อมสัญลักษณ์สิบสองดาวของสหภาพยุโรปปักไว้ตามทางด้วย ระบุว่าเส้นทางวัฒนธรรมยุโรปดังนี้ Camino de Santiago - Itinerario Cultural Europeo

¹⁵ โดยเฉพาะกษัตริย์มัวร์ที่ชื่ออัลมันซอร์ - Al-Mansour ผู้บังอาจไปรุกรานถึงเมืองชันติยาโก และทำลายวิหารที่สร้างในปี ค.ศ. 899 รวมทั้งอาคารสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ อย่างไรก็ดีก็มีการสร้างวิหารใหม่ขึ้นแทนทันที

นิยมพื้นบ้านและชาวเมืองในแต่ละถิ่น เล่มที่เป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัยนั้น คือ หนังสือนำทางผู้จาริก ที่มีผู้เขียนออกมาเผยแพร่เป็นจำนวนมาก หนังสือเหล่านี้เป็นคู่มือที่ช่วยให้ผู้จาริกเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง เล่มสำคัญที่สุดที่รวบรวมข้อมูลไว้อย่างละเอียดคือเล่มที่ชื่อว่าลิเบร ซานติ ยาโกบี (Liber Sancti Jacobi แปลว่า หนังสือนักบุญยาโกบี) ที่ผู้แต่งอุทิศแด่ นักบุญโดยตรง เล่มนี้ยังรู้จักกันในนามว่า โกเด็กส กาลิกซ์ตินุส (Codex Calixtinus) ตามนามของสันตะปาปากาลิกซ์ตัสที่สองที่เข้าใจกันว่าเป็นผู้รวบรวมข้อมูลทั้งหมด ต่อมาเมื่อบาทหลวงหลายคนคัดลอกไปเผยแพร่สู่ชาวยุโรปอื่น ๆ สันตะปาปากาลิกซ์ตัสที่สองยังเป็นผู้สถาปนาปีศักดิ์สิทธิ์ (Año Santo) โดยให้ยึดหลักว่าปีใดที่วันที่ 25 กรกฎาคม (ซึ่งเป็นวันนักบุญซันติยาโก) ตรงกับวันอาทิตย์ ปีนั้นให้ถือว่าเป็นปีศักดิ์สิทธิ์ ปีศักดิ์สิทธิ์ปีแรกคือปีค.ศ. 1112 หนังสือนำทางเล่มนี้ยังน่าสนใจยิ่งในฐานะวรรณกรรมที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะและการอ่านภาพลักษณะศาสนาของยุคกลางอีกด้วย รวมทั้งเป็นแบบฉบับของหนังสือนำเที่ยวสถานที่ต่าง ๆ ที่จะมีตาม ๆ กันมาในศตวรรษหลัง ๆ จนถึงปัจจุบัน

จากหนังสือนำทางผู้จาริกดังกล่าว ทำให้เราทราบว่าเส้นทางจาริกจากฝรั่งเศสสู่เมืองซันติยาโกฯสี่เส้นทางด้วยกัน¹⁶ และจะไปรวมกันที่เมืองปูเอนเต ลา เรอีนา (Puente la Reina) ที่อยู่ห่างจากพรมแดนประเทศสเปน 66.1 กม. และจากตรงนั้นไป จะเป็นเส้นทางที่เรียกกันว่า เอล กามิโน

¹⁶ ชาวเยอรมันจะเดินทางจากเมืองอาเคิน (Aachen) หรือเมืองโคโลญ (Köln) เข้าปารีสก่อนแล้วจึงตามเส้นทางในฝรั่งเศสลงสเปน

ฟรันเธซ (El camino francés ในความหมายว่า เส้นทางฝรั่งเศส เพราะจำนวนชาวฝรั่งเศสที่เดินทางจาริกมีมากกว่าชนชาติอื่น) ห่างจากเมืองซันติยาโกฯ ประมาณ 683.1 กม. ยังมีอีกเส้นทางหนึ่งที่เรียบชายฝั่งทะเลตอนเหนือของคาบสมุทรไอบีเรีย เมื่อมีเส้นทางเจาะจงลงในแผนที่ ผู้คนจำนวนมากใช้เส้นทางที่แนะนำไว้ จนยากที่จะเจาะจงได้ว่ามีผู้จาริกจริง ๆ ก็คน และโอกาสที่ผู้จาริกจะไปเจอเพื่อนเดินทางก็มีมากขึ้น แผนผังเส้นทางจาริกในปัจจุบันยังคงเป็นเส้นทางเดียวกันนี้ (โปรดดูภาพประกอบตอนท้ายบท) ภายในสเปนเองก็มีหลายเส้นทางจากทางใต้ขึ้นไปทางเมืองเซโกเบีย (Segovia) – บัลยาโดลิด (Valladolid) – เลออน (León) – ซันติยาโกฯ หรือไปทางเมือง ซาลามังกา (Salamanca) – ซาโมรา (Zamora) – เลออน – ซันติยาโกฯ หรือจากทางตะวันออกก็มักจะไปที่เมืองมาดริดก่อนเป็นต้น เส้นทางจากใต้สำคัญและน่าสนใจมากเส้นทางหนึ่งเพราะเป็นเส้นทางวัฒนธรรมอาหรับผสมปนเปไปกับวัฒนธรรมคริสต์ (มีชื่อเรียกเป็นพิเศษว่า กามิโน โมซาราเบ “Camino Mozárabe”)

สรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 13 - 15 โดยเฉพาะเป็นยุครุ่งเรืองของการจาริกแสวงบุญ แต่ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 16 เป็นต้นไป เกิดความลังเลใจในสังคมที่เสื่อมศรัทธาในสำนักสันตะปาปาที่กรุงโรมที่สนใจหาเงินสร้างวิหารเซนต์ปีเตอร์มากกว่าการพัฒนาจิตสำนึกและคุณธรรมศาสนา ความเสื่อมขององค์การศาสนาที่กรุงโรมทำให้เกิดการแตกแยกอย่างรุนแรงในหมู่ชาวคริสต์ จนนำไปสู่สงครามศาสนาแตกแยกเป็นฝ่ายคาทอลิกกับฝ่ายโปรเตสแตนต์¹⁷ นอกจากนี้การเดินเรือทะเลสู่

¹⁷ โปรดดูรายละเอียดได้ในอินเทอร์เน็ตที่

<http://thai-eu-cultures.com/MySite2/NatureMorte/ReligiousBackground.html>

ภูมิภาคใหม่ ๆ ในโลกสร้างเส้นทางเศรษฐกิจเส้นทางใหม่ ๆ การค้าทางทะเลนำเข้าสินค้าแปลกใหม่ทั้งพริกไทยและพืชผลไม้แปลกๆที่ชาวยุโรปไม่เคยเห็นมาก่อน ประเทศสเปนจึงรุ่งเรืองและร่ำรวยขึ้นมากในศตวรรษที่ 15 - 16 ศตวรรษที่ 17 จะเป็นศตวรรษของฮอลแลนด์และอังกฤษ อังกฤษจะขยายอาณาพหขึ้นเป็นเจ้าทะเลด้วยการแผ่อานานิคมออกไปทุกมุมโลก ปัญญาชนในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของยุโรปยุคใหม่ ลัทธิและเริ่มวิพากษ์วิจารณ์ความหลงมกยในสารีริกธาตุ (ไม่ใช่เฉพาะเจาะจงที่สันติยาโกเท่านั้น) ในค่านิยมแบบเก่าๆและค้นหาจุดยืนใหม่สำหรับมนุษยชาติ ยุโรปเข้าสู่ยุคเรอเนสซองส์ ที่จะทำให้การจาริกแสวงบุญหยุดชะงักลงไปจนถึงศตวรรษที่ 19

เล่ากันว่าในปี ค.ศ. 1589 เมื่อกองทัพเรืออังกฤษไปตั้งอยู่นอกฝั่งประเทศสเปน เจ้าอาวาสเมืองสันติยาโก ตระหนักภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ได้นำสารีริกธาตุของอัครทูตไปซ่อนไว้อย่างมิดชิดโดยไม่บอกใคร เท่ากับยุติการเดินทางสู่สันติยาโกฯ โดยปริยาย ในปี ค.ศ. 1879 มีการขุดพบสารีริกธาตุที่ซ่อนไว้นั้น สำนักสันตะปาปาที่กรุงโรมก็ยอมรับเป็นทางการว่า คือสารีริกธาตุของอัครทูตที่เคยเป็นที่เคารพสักการะในยุคกลาง การค้นพบนี้จึงปะทุขึ้นเป็นจิตศรัทธามั่นคงอีกครั้งหนึ่งในคริสต์จักร

ความเจริญที่พัฒนาตามมา

เส้นทางบกลุ่มเมืองสันติยาโกฯ สำหรับชาวยุโรปอื่น ๆ จำต้องผ่านเข้าไปในประเทศฝรั่งเศสก่อน นี่เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มีการสร้างและ

พัฒนาสถาปัตยกรรมอย่างรวดเร็วกว่า สถาปัตยกรรมโรมันเนสก์ที่พัฒนาขึ้นเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงจากการจาริกแสวงบุญ การก่อสร้างวัดอารามหรือวิหารจะเริ่มขึ้นทั่วไปในยุโรปตั้งแต่ปี ค.ศ. 1075 เป็นต้นไป ฝรั่งเศสเป็นประเทศผู้นำและผู้พัฒนาเทคนิคการก่อสร้างแบบใหม่ๆ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมกอธิค¹⁸ เส้นทางภายในฝรั่งเศส มีหลายเส้นทางแล้วแต่จะเริ่มจากเมืองใดเป็นการส่วนตัว แต่ตามชนบทที่นิยมกันโดยเฉพาะตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 - 13 เป็นต้นไป เมื่อโบสถ์โรมันเนสก์และกอธิคโผล่ขึ้นในฝรั่งเศสอย่างไม่หยุดยั้ง ผู้จาริกจะแวะเข้าสักการะตามวัดและโบสถ์ใหญ่ ๆ เหล่านั้นด้วย โดยเฉพาะผู้ที่จาริกลงไปจากทางเหนือ ต้องแวะปารีส แซ็งต์เดอนีส (Saint-Denis) ชาร์เตรอส์ (Chartres) ล็อง (Laon) อาเมียงส์ (Amiens) เวสเลย์ (Vézelay) ตูร์ (Tours) ปัวติเยร์ (Poitiers) บอร์โดซ์ (Bordeaux) ตูลูซ (Toulouse) กงควีส (Conques) มัวซัค (Moissac) มงต์เปลิเยร์ (Montpellier) เป็นต้น วัดและโบสถ์ตั้งแต่เมืองปัวติเยร์ลงไปทางใต้ของประเทศฝรั่งเศส เป็นพยานที่วิเศษที่สุดที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและการติดต่อแลกเปลี่ยนกับการสืบทอดเทคนิคระหว่างสเปนกับฝรั่งเศส ศิลปะและสถาปัตยกรรมจึงพัฒนาและสืบทอดไปบนเส้น

¹⁸ ผู้ศึกษาเกี่ยวกับยุคสร้างโบสถ์ของฝรั่งเศสกล่าวสรุปไว้ว่า ในช่วงสามศตวรรษตั้งแต่ปี ค.ศ. 1050 ถึงปี 1350 ประเทศฝรั่งเศสได้สะสมที่ดินจำนวนหลายล้านตันมาใช้ในการสร้างโบสถ์ 80 โบสถ์ วัดใหญ่ ๆ อีก 500 วัด และวัดเล็ก ๆ ตามหมู่บ้านอีกหมื่นกว่าวัด จำนวนที่ดินทั้งหมดที่ฝรั่งเศสใช้ภายในสามศตวรรษดังกล่าวรวมกันแล้วมากกว่าจำนวนที่ดินที่ประเทศอิตาลีใช้ไปในการสร้างปิรามิด ในประวัติศาสตร์ของอิตาลีไม่ว่าจะยุคไหน โปรดอ่านรายละเอียดได้ใน โซติรัส โกวิทวัฒน์พงศ์ วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมในยุโรปยุคกลาง ใน วารสารประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2544 ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หน้า 37 - 67

ทางสู่สันติยาโก ๗ จาริกแบบและเอกลักษณ์เด่น ๆ ให้ปรากฏเป็นหลักฐานของวัฒนธรรมยุคนี้ที่ยังเห็นได้เด่นชัดแม้วันเวลาจะผ่านไปแล้วเกือบพันปี¹⁹

ความเจริญที่มีขึ้นได้เพราะมีสิ่งดึงดูดใจ คือสารริกธาตุแบบใดแบบหนึ่ง (ซึ่งอาจเป็นได้ตั้งแต่กระดูกส่วนใดส่วนหนึ่ง หรืออวัยวะชิ้นใดชิ้นหนึ่ง แม้แต่เส้นผม และยักรวมไปถึงชิ้นส่วนจากเสื้อผ้าของนักบุญหรือเครื่องใช้ของนักบุญ ยิ่งถ้าเกี่ยวกับพระเยซูคริสต์โดยตรงด้วยแล้ว สิ่งนั้นจะยิ่งมีค่าสุดประมาณได้ เช่น ชิ้นส่วนจากไม้กางเขนของพระองค์ จากผ้าที่เคยห่มกาย จากรองเท้าแตะ จากอุ้งในคอกสัตว์ที่เคยนอน ฯลฯ) ที่เก็บไว้ในภาชนะบรรจุที่ทำด้วยเงินหรือทองประดับด้วยเพชรนิลจินดา สารริกธาตุคือตัวปัจจัยที่สร้างชื่อเสียงให้แก่วัด ที่ทำให้วัดนั้นมีเงินทองเหลือไหลไป เพราะผู้จาริกนำไปสักการะและถวายเกิดเกียรติพระผู้เป็นเจ้า เพราะฉะนั้นปีแล้วปีเล่าแทนบูชาเอกที่ประดิษฐานของสารริกธาตุจึงเต็มไปด้วยสมบัติล้ำค่า²⁰ กลายเป็นที่รวมเนรมิตศิลป์แบบต่างๆ การมีสารริกธาตุ จึงเป็นวิธี

¹⁹ เป็นที่น่าสังเกตว่า เงินธนบัตรของสหภาพยุโรปที่เหมือนกันสำหรับทุกประเทศในเครือ ด้านหน้าจะเป็นรูปลักษณะของสถาปัตยกรรม เป็นหน้าต่างหรือประตู มีทั้งหมดเจ็ดแบบ เป็นแบบที่พัฒนาตามยุคสมัยจากยุคกลางถึงปัจจุบัน เพื่อสื่อการเปิดออกสู่โลกภายนอก (หรือเปิดรับ) ด้านหลังจะมีแผนที่ยุโรป (ที่ไม่แบ่งพรมแดน) มีรูปดาวหลายดวง (ถ้าไม่มีทั้งหมด 12 ดวงแทนสิบสองประเทศแรกเริ่ม) และมีแบบสถาปัตยกรรมเช่นกันเช่นสะพานหรือสิ่งก่อสร้างที่เชื่อมต่อกันเป็นแนวยาว เพื่อสื่อการเชื่อมโยง เอกลักษณ์ที่สหภาพยุโรปเลือกแสดงบนธนบัตร ยืนยันความจริงที่ว่าสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งหนึ่งที่รวมเอกภาพของยุโรปเพราะการสืบทอด ไปบนเส้นทางจาริกแสวงบุญ ไปบนเส้นทางค้าขาย ศิลปะเป็นเอกลักษณ์ร่วมกันของสหภาพยุโรปมากกว่าสิ่งใด

²⁰ ความร่ำรวยแบบนี้เองที่ทำให้เกิดการแข่งขันสะสมสารริกธาตุกันขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา และทำให้ทุกประเทศหรือทุกชุมชน เกิดความสนใจในการสร้างสรรค์เส้นทางจาริกมายังชุมชนของตนบ้าง เพราะที่ได้มีผู้จาริกไปมาก วัดหรือวิหารนั้นจะได้รับการบริจาคเป็นสมบัติมากมายทุกรูปแบบจาก

หาเงินเข้าสู่อารามนักบวช ทั้งยังเป็นข้ออ้างสำหรับการออกไปเรียไโรเงินเพื่อมาสร้างหรือบูรณะวัด การออกเดินทางของเหล่านักบวชหรือบาทหลวงเพื่อการนี้ ก็มีส่วนกระตุ้นให้ผู้คนออกจาริกแสวงบุญเช่นกัน ผู้บริจาคเงินจำนวนมากยังอาจได้อภิลิขิตด้วยเช่นเมื่อตายญาติสามารถนำศพเข้าไปฝังใต้พื้นโบสถ์เป็นต้น เท่ากับฝากฝังวิญญาณกับนักบุญ (กรณีอย่างนี้เริ่มมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 9 แล้ว)

โบสถ์ต้องปรับพื้นที่ใหม่เพื่อรองรับผู้คนจำนวนมากได้ในแต่ละครั้ง โดยเฉพาะในวันฉลองนักบุญประจำโบสถ์ เกิดความจำเป็นในการจัดเส้นทางเดินภายในวัด ควบคู่กับการป้องกันการลักขโมยสารริกธาตุหรือสมบัติอื่นของวัด ยังมีสมบัติมากขึ้นเพียงใด ยังต้องมีระบบการบริหารสมบัติเงินทองเหล่านั้นให้รัดกุมอีกประการหนึ่ง สมบัติเหล่านี้สร้างความกังวลแก่คณะนักบวชมากด้วยเช่นกันที่ต้องป้องกันดูแล ในที่สุดทำให้ต้องสร้างประตูเหล็กตัดปิดบริเวณศักดิ์สิทธิ์ สร้างตุ๊กตาหรือตุ๊กตาเหล็กเก็บสมบัติอย่างแน่นหนา รวมทั้งจัดแบ่งสิ่งของเงินทองที่ได้จากการบริจาค สำหรับเก็บ สำหรับแลกเปลี่ยนเงินตราหรือวัสดุก่อสร้าง ฯลฯ จะเห็นว่า การจาริกแสวงบุญเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับวิวัฒนาการของแบบศิลปะและสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมโรมันเนสส์จึงพัฒนาขึ้นอย่างเหมาะสม อำนวยให้มี

ผู้จาริก เงินทองหลั่งไหลเข้าเมืองนั้น จึงทำให้เกิดการพัฒนาเมืองเพื่ออำนวยความสะดวก การกิน การอยู่ และที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งคือการพยาบาลเยียวยา เส้นทางจาริกคือเส้นทางพัฒนาการด้านสุขอนามัยและการรักษาพยาบาลตลอดจนการเรียนรู้โรคภัยไข้เจ็บแบบต่างๆ ด้วย ฯลฯ เช่นนี้เองที่ยังผลให้มีการค้นพบสารริกธาตุมากขึ้นๆตลอดยุคกลาง เปิดเป็นเส้นทางใหม่ๆหลายเส้นทางทีเดียว ในที่สุดดูเหมือนว่าทุกประเทศจะมีสารริกธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์ ดึงดูดให้คนเดินทางไปสักการะ กลายเป็นวิถีชีวิต วิถีสังคม กลไกเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดแบบหนึ่งในทุกประเทศ ทุกรูปแบบความเชื่อ ตั้งแต่บัดนั้นจนถึงทุกวันนี้

การเดินทางออกคนละทาง และทำให้ผู้คนจำนวนมากสามารถเข้าไปใกล้บริเวณศักดิ์สิทธิ์ได้โดยไม่หลุมพื่นวุ่นวายเกินไป

สถาปัตยกรรมที่พัฒนาขึ้นใหม่ต้องเน้นความสำคัญของสารวิริกธาตุด้วย เนมิตศิลป์มีส่วนสร้างสรรค์ที่ประดิษฐ์และภาชนะบรรจุสารวิริกธาตุ มีรูปแบบหลากหลายตั้งแต่แบบกล่องสี่เหลี่ยม แบบกระปุก แบบอาคารสถาปัตยกรรมเช่น วิหารหรือโดมขนาดเล็กที่สามารถวางตั้งบนแท่นบูชาเอกได้ รวมทั้งทำเป็นรูปมือหรือรูปลักษณะของส่วนของร่างกาย ที่กลายเป็นลักษณะเด่นที่สุดของยุคกลาง คือการหล่อทองเป็นรูปปั้นครึ่งตัวของนักบุญที่บรรจุสารวิริกธาตุไว้ภายใน ตั้งวางบนฐานสูงหรือบนเสา บางทีก็ตั้งบนแท่นบูชาเลยเช่นที่โบสถ์สันติยาโกฯ นอกจากนี้ยังมีพวกเครื่องเงินเครื่องทองที่ใช้ในพิธีเช่นถ้วยบรรจุเหล้าองุ่น หรือถาดใส่ขนมก้อนกลม (แทนขนมปัง) กระถางรูป เชิงเทียน ไม้เท้าของเจ้าอาวาส เครื่องประดับรวมทั้งเครื่องแต่งกายพระราชอาคันตุกะ ก็เป็นงานศิลป์ล้ำค่าเช่นกัน สรรพสิ่งเหล่านี้จำหลักนูนอย่างงดงามเป็นฉากเหตุการณ์ในชีวิตพระเยซูเป็นส่วนใหญ่ (อาจมีฉากชีวิตของนักบุญแทรกด้วย) และประดับตกแต่งด้วยเพชรนิลจินดา ความจำเป็นในการมีสรรพสิ่งดังกล่าวเพื่อเสริมหน้าตาของวัดและตริ่งความรู้สึกของเหล่าผู้จาริกเมื่อไปเห็นถึงที่ ทำให้อาชีพช่างเงินช่างทอง²¹ พัฒนาอย่างรวดเร็วล่วงหน้าประติมากรรม(อีกประการหนึ่งการเนรมิตรูปปั้นประดับด้านหน้าโบสถ์นั้นต้องใช้เวลานานกว่า) ประติมากรรมรูปปั้นขนาดใหญ่เริ่มขึ้นปลายศตวรรษที่ 11 เท่านั้น และได้แบบจากสิ่งประดิษฐ์ของช่างเงินช่างทองนั่นเอง

²¹ รวมทั้งช่างทองคำ ช่างปักผ้า และการทำพรมประดับเป็นเรื่องราวในศาสนา

การจำหลักบนหินห้าวัว (capital หรือส่วนบนของเสาประดับปลารวย ต่อของเสาหรือกำแพงอีกระดับหนึ่ง) เป็นรูปลักษณะสัตว์และพืชพันธุ์แบบต่าง ๆ ก็เป็นเอกลักษณ์ใหม่ที่พัฒนาขึ้นเกือบพร้อมกันที่เมืองตูลูซและเมืองเล-อน (ที่วัดซัน อิชิดอร์ - San Isidoro ในเมืองเล-อน) ต่อมาปรากฏการจำหลักหน้าบันบนประตูด้านหน้าของโบสถ์ ที่เริ่มในเวลาไล่เรี่ยกันทั้งที่ตูลูซ ซันติยาโกฯ และเมืองเล-อน เนรมิตมิติใหม่ของศาสนาด้วยการเสนอโลกทัศน์ทางเทวศาสตร์ให้ปรากฏชัดเจนตั้งแต่หน้าโบสถ์เลย ซึ่งหลักศาสนาแก่ผู้จาริกทั้งหลาย ประติมากรรมหน้าบันนี้ (ที่จะสืบต่อไปในโบสถ์วิหารอื่น ๆ) ถ่ายทอดจากบทอาโกลิปลส์ของอัครทูตจอห์น เป็นสำคัญและจากคัมภีร์ของแมทธิวด้วยบ้าง คือเป็นภาพในสวรรค์มีพระคริสต์นั่งเป็นประธานตรงกลาง มีอัครทูตสี่คนล้อมรอบข้าง และมีผู้เฒ่าสวมมงกุฎยี่สิบสี่คนนั่งรอบๆ เหยยหน้าขึ้นขึ้นชมพระบารมีของพระองค์ ศิลปะยุคกอตติคเพิ่มเทวทูตจำนวนหนึ่งผู้ถือสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตายของพระเยซูเช่นไม้กางเขน ตะปู ทอก ฯลฯ เพิ่มภาพอัครเทวทูตโมเคิลกำลังซึ่งวิญญาณคนตายในวันพิพากษาสุดท้าย มีเทวทูตพาววิญญาณดีไปสู่สวรรค์และยักษ์มารกำลังแยกเขี้ยวกลืนกินพวกบาปหนาทั้งหลายเป็นต้น ประติมากรรมบนหน้าบันนี้เหมือนจะเตือนใจทุกคนว่า “เจ้าผู้มีบาป ถ้าเจ้ายังฝืนไม่ยอมกลับใจ ก็จงรู้ไว้เถิดว่าจะถูกพิพากษาโทษอย่างหนัก” โบสถ์บางแห่งจารึกคำพูดทำนองนี้ไว้บนหินตรงหน้าบันนั้นด้วยเลย ศิลปะโรมันเนสก์เสนอทั้งหลักสำคัญหัวใจของลัทธิ และวิธีการจัดระเบียบของโลก ส่วนประติมากรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจาริกโดยตรง จะเป็นภาพลักษณ์ของอัศวินนักบุญผู้ขับไล่ซาฟีนพวกศัตรู

หัวโบสถ์คือหัวใจของโบสถ์ เป็นที่ประกอบพิธี จึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นก่อนส่วนอื่น ๆ การตั้งสารีริกธาตุบนแท่นบูชา ทำให้มีการยกแท่นบูชาตรงหัวโบสถ์ให้สูงขึ้นเพื่อให้ทุกคนจะได้เห็นถนัดตาจากทุกมุม แท่นบูชาจะพัฒนาขึ้นใหม่ มีการสร้างแท่นบูชาสำหรับประกอบพิธีอีกแท่นหนึ่งที่อยู่ต่ำลงไปจากแท่นบูชาเอก (ซึ่งในที่สุดเป็นที่ประดิษฐานของสิ่งมีค่าต่าง ๆ เท่านั้น) ที่มักจะติดกับกำแพงตรงหัวโบสถ์เลย มีสิ่งก่อสร้างเป็นฉากแผ่นใหญ่ตั้งสูงขึ้น บางทีเกือบจรดเพดาน ฉากตั้งนี้ในวัดยุคก่อน ๆ จะเป็นแผ่นไม้หรือหินแผ่นสูงมาก (Retable) ตอนบนเป็นสามเหลี่ยม มนรี หรือเป็นครึ่งวงกลม มีจิตรกรรมหรือประติมากรรมจำหลักนูน ตอนพระเยซูถูกตรึงบนไม้กางเขนอยู่ตรงกลางแผ่นเป็นส่วนใหญ่ มีเหตุการณ์สำคัญอื่น ๆ ขนาบสองข้าง โต๊ะบูชาที่ใช้ประกอบพิธีจริง ๆ จะมีด้านบนเรียบ ไม่มีสิ่งประดับอะไร นอกจากผ้าสีขาวปู มีที่วางคัมภีร์ขนาดเล็กและเตี้ย มีเชิงเทียนสองข้าง อาจมีดอกไม้จัดประดับ ด้านหน้าของโต๊ะบูชานี้เท่านั้นที่พิเศษ ถ้าเป็นแผ่นหินก็มักจารึกภาพบุคคลสำคัญ ๆ ของศาสนา เช่น พระเยซู พระแม่มารีย์ หรืออัครทูตสี่คนผู้แต่งพระคัมภีร์เป็นต้น ถ้าเป็นแผ่นโลหะมีค่าอื่น ๆ ก็มักประดับด้วยหินพลอยมีค่าต่าง ๆ การมีโต๊ะบูชาประกอบพิธีจริง ๆ จึงเป็นสิ่งที่เสริมเติมเพิ่มขึ้นใหม่ในยุคแห่งการจาริกแสวงบุญนี้

ได้หัวโบสถ์ลงไปชั้นล่าง (ส่วนที่เรียกว่า crypt) ปกติจะเป็นที่ประดิษฐานหีบศพของนักบุญหรือสารีริกธาตุ (หากวัดใดมีสารีริกธาตุเช่นเป็นร่างทั้งร่างของนักบุญ ก็จะแบ่งส่วนหนึ่งไว้บนแท่นบูชาและร่างส่วนใหญ่จะประดิษฐานไว้ในบริเวณนี้ เช่นกรณีของโบสถ์สันติยาโกฯ) ทางขึ้นลงจะแยกกันคนละทางเพื่อให้การเดินทางไม่ติดขัด ทำให้ทุกคนสามารถเข้าไปแตะหีบศพหรือบนสิ่งที่บรรจุสารีริกธาตุ แล้วรับน้ำ

มนต์จากบาทหลวง (ทำให้มีการสร้างแอ่งน้ำเล็กในบริเวณนี้) บางแห่งก็มีการเจาะเป็นช่องโปร่งจากชั้นบนลงไปยังชั้นล่าง เพื่อให้คนสามารถมองเห็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากชั้นบนด้วย การขยายโบสถ์หรือวิหารให้มีทางเดินสองข้างลำตัวโบสถ์ และรอบ ๆ หัวโบสถ์หลังแท่นบูชาใหญ่ก็เช่นกัน เป็นการจัดวิธีการเข้าไปสักการะให้เป็นทางเข้าทางออกคนละทาง เพื่อให้การเดินภายในของผู้คนเป็นไปอย่างราบรื่นและเรียบร้อย ทั้งยังรักษาบรรยากาศแห่งความขลังไว้ได้ภายในโบสถ์ และทำให้ทุกคนพอใจ

ในหนังสือนำทางผู้จาริกมีระบุเกี่ยวกับเปลือกหอยเชลล์ที่กลายเป็นสิ่งประดับประจำตัวผู้จาริกนั้น มีขายในเมืองซันติยาโกฯ บนลานข้างโบสถ์ พ่อค้าผู้นำมาขายจากชายฝั่งทะเล ต้องทำสัญญากับฝ่ายบริหารศาสนาประจำเมืองจึงสามารถนำมาขายได้ โดยมีสันตะปาปาคอยควบคุมการจัดหาและการขายอย่างถูกต้องแห่งเดียวที่เมืองซันติยาโกฯเท่านั้น ผู้จาริกดึงดูดใจพ่อค้าหลายประเภท ไม่เพียงแต่การขายเปลือกหอยเชลล์ ยังขายอย่างอื่นด้วยเช่น เสื้อคลุมแบบเสื้อจาริก (เพื่อใส่กลับ) หมวก ไม้เท้า และสรรพสิ่งอื่น ๆ ที่ผู้จาริกย่อมนึกอยากได้เป็นของที่ระลึกจากเมืองซันติยาโกฯ ในศตวรรษที่ 11 เส้นทางสู่ซันติยาโกฯจึงเป็นเส้นทางการค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดในภาคเหนือของประเทศสเปน รวมทั้งกลายเป็นที่รวมคนอาชีพต่าง ๆ และโดยเฉพาะช่างเงินช่างทอง นายช่างจำหลักหิน ช่างจำหลักไม้ จิตรกร ช่างปูน ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างทอ ฯลฯ ประชาชนเพิ่มขึ้น ๆ จนแออัดฯลฯ เมืองซันติยาโกฯจึงขยายออกเพื่อรองรับชาวเมืองเองและผู้จาริก อาคารต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัด อารามหรือวิหาร รวมทั้งร้านค้า ที่พักอาศัย ทุกอย่างพัฒนาโดยรอบสุสานของซันติยาโกฯทั้งสิ้น

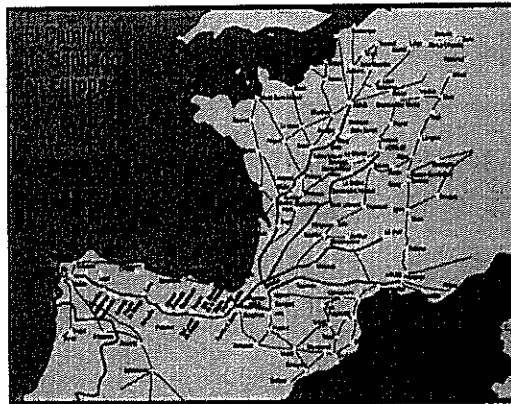
บทสรุป

ปี ค.ศ. 2004 เป็นปีศักดิ์สิทธิ์อีกปีหนึ่ง สื่อมวลชนทุกสาขาลงข่าว ชักชวนให้ออกเดินทางไปสู่สันติยาโกตามสำนวนภาษาสเปนที่เขียนไว้ทั่วไปว่า “ปีนี้เดินทางไปสันติยาโกฯ กันเถอะ” (Este año, hacemos camino!) รัฐบาลสเปนได้ฟื้นฟูส่งเสริมการเดินทางสู่สันติยาโกฯ ให้เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนาที่สำคัญยิ่งกิจกรรมหนึ่งของประเทศ พิมพ์หนังสือคู่มือผู้จาริกฯ (Guía del peregrino) แจกฟรีและไปรษณีย์ได้จากสำนักส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดใหญ่ ๆ และตามวัดโบสถ์หรือวิหารบนเส้นทางจาริกฯ รวมทั้งหนังสือว่าด้วยศิลปะการเดินเท้าจาริกแสวงบุญ (El arte de las peregrinaciones) สหภาพยุโรปยังไม่ลืมความหลังและความหวังที่เคยประทุขึ้นในจิตใจของคนยุโรปตลอดศตวรรษที่ผ่านมา จึงเห็นความสำคัญของเส้นทางนี้

ในปัจจุบันที่ทุกชาติหันมาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผลพลอยได้อย่างหนึ่งคือการกระตุ้นให้คนออกไปสู่ธรรมชาติมากขึ้น คนหันมาสนใจและหากิจกรรมต่าง ๆ ทำในธรรมชาติรอบข้างในวันหยุด แทนการอยู่ภายในบ้านในตึกหรือในเมือง ผู้คนยังตระหนักถึงปัญหาอันหลากหลายของสุขภาพที่สืบเนื่องมาจากวิถีการครองชีวิตสมัยใหม่ แพทย์ทุกแขนงก็เตือนให้พยายามออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ คนเริ่มออกเดินและขยับเดินกันมากขึ้น การเดินทางไปสันติยาโกฯ จึงเหมาะด้วยประการทั้งปวง เพราะเส้นทางสะดวกและปลอดภัยไม่เหมือนสมัยก่อน ผู้เดินทางยุคนี้อาจไม่มีจิตสำนึกถึงบุญบาปอย่างจริงจังแบบในสมัยก่อน หรือมีจิตเชื่อมั่นในปาฏิหาริย์ของนักบุญ แต่การมีความตั้งใจพยายามเดินไปเรื่อยๆ เป็นปาฏิหาริย์ที่เพียงพอแล้วในตัวเอง

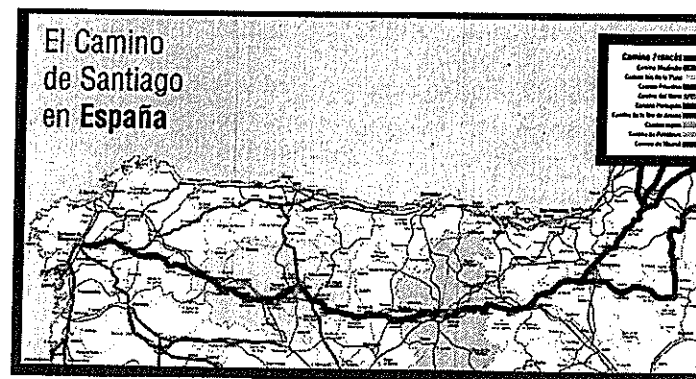
วารสารยุโรปศึกษา

เส้นทางสู่ชัตติยาโกฯ เป็นเส้นทางเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคย
รวมจิตสำนึกของบรรพบุรุษ ของชาติและของยุโรป เป็นวิถีแห่งการผนึกพลังกาย
และใจ ทั้งยังเป็นวิถีกระชับความสัมพันธ์ในหมู่ผู้ร่วมทางสู่ความเป็นมิตรไปชั่ว
กาลนาน

ภาพที่ 1 แผนผังแสดงเส้นทางเดินจากฝรั่งเศส
สู่เมืองชัตติยาโก เด กัมโปเตลา ในประเทศสเปน

จาริกสู่ซันติยาโก เด กมโปสเตลา — เส้นทางวัฒนธรรมอันดับหนึ่งของยุโรป

ภาพที่ 2 แผนที่รายละเอียดเมืองต่าง ๆ บนเส้นทางจาริก
จากพรมแดนสเปนถึงเมืองซันติยาโก

•

วารสารยุโรปศึกษา

บรรณานุกรมข้อมูล

- Barral I Altet, Xavier. *Compostelle - le grand chemin*. Paris : Gallimard, 1993.
- Focillon, Henri. Art d'Occident.
Tome 1 - *le Moyen Age roman*. 1947.
Tome 2 - *le Moyen Age Gothique*. Paris, Armand Colin. 1947.
L'Art des sculpteurs romans. Paris, 1932.
- Pirenne H., Cohen G. et Focillon H. *La Civilisation occidentale au Moyen Age du XI au milieu du XV*. Tome VIII de l' Histoire du Moyen Age, dans l'Histoire générale. Dirigée par G.Glotz. Paris, 1933.
- Rahlves, Friedrich. *Catedrales y monasterios de España*. Traducccion de José-Miguel Velloso. Barcelona, Editorial Juventud, S.A., 1965.
- Reseña Histórica del Pórtico de la Gloria de la S.A.M.I. Catedral de Santiago*, por D.B.C.F.A. Santiago : Establecimiento Tipográfico de Manuel Mirás y Alvarez, 1870.

Curriculum Vitae

Name: Chotiros KOVITHVATTANAPHONG

Education:

- 1971. Bachelor degree of Arts, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- 1973. Licence-ès-lettres de linguistique, Université de Besançon, France.
- 1974. Maitrise de linguistique, Université de Paris III, France.
- 1980. Doctorat du 3e cycle de Linguistique-Phonétique, Université de Paris III, France.

Profession:

- * 1980-1995 Full time instructor at the College of Oriental Studies, Hankuk University of Foreign Studies, Seoul, South Korea. Last ranking: Professor.
 - * 1996 till now: Full time professor at the Faculty of International Culture Studies, Tenri University, Nara, Japan. Now ranking: Professor.
-

Researches on European studies:

1. เข้าใจโบสถ์ฝรั่ง - ศาสนศิลป์ยุคกลางในยุโรป. Odean Printing House, 1995.
2. จาก<น้ำ>สู่การปฏิวัติฝรั่งเศส. วารสารประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปี 2542 หน้า 12 - 23.
3. บทบาทของน้ำในคตินิคริสต์ศาสนา: จากการล้างบาปสู่การดื่มไวน์. วารสารประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปี 2543/2000. หน้า 29 - 54.
4. พันหนึ่งทิวา - ฉบับภาษาฝรั่งเศส. วารสารภาษาและหนังสือ. ปีที่ 31 พ.ศ. 2543, หน้า 46 - 65.
5. ไวน์ส้มพันธ์. วารสารสมาคมครูฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย. ปีที่ 22 กรกฎาคม - ธันวาคม 2543, หน้า 21 - 30.
6. ยุโรปยังจำได้. วารสารศิลปวัฒนธรรม. ฉบับที่ 9 ปีที่ 21 กรกฎาคม 2543, หน้า 115 - 120.
7. วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมศิลปะในยุโรปยุคกลาง (ศตวรรษที่ 10 - 15). วารสารประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปี 2544/2001, หน้า 37 - 67.
8. วงจรแห่งกาลเวลา - ปฏิทินยุโรปแบบแรกๆ. วารสารสถาบันยุโรปศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2546, หน้า 140 - 169.
9. ถนนสยาม (ในประเทศฝรั่งเศส). วารสารวัฒนธรรมไทย. ปีที่ 38 ฉบับที่ 3, กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2544, หน้า 50 - 53.
10. วัฒนธรรมไวน์. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เมษายน 2546.

จาริกสู่ซันติยาโก เด กมโปซเตลา — เส้นทางวัฒนธรรมอันดับหนึ่งของยุโรป

11. จิตรกรรมชีวิตหนึ่งในความโกลาหลของยุโรปสมัยใหม่ . วารสารประวัติศาสตร์,
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ปี 2546/2003, หน้า 46 - 112.
12. บทเขียนต่าง ๆ ที่ปรากฏในเว็บไซต์ <http://thai-eu-cultures.com>

•

